

BARBARA WEŹGOWIEC, KAROLINA GOLEMO

EKONARRACJE W LITERATURZE I SZTUCE REFLEKSJE WSTĘPNE

Współczesna humanistyka coraz wyraźniej ujawnia swoje zaangażowanie w badanie relacji między człowiekiem a środowiskiem, ujmowanych nie jako statyczne zależności, lecz jako dynamiczne układy współzależności, negocjowane na poziomie kulturowych reprezentacji, praktyk społecznych oraz wyobraźni zbiorowej (Haraway 2016; Iovino, Oppermann 2014). Kryzys klimatyczny, rozpatrywany zarówno jako problem ekologiczny, jak i epistemologiczny oraz narracyjny, wymusza bowiem rewizję dominujących modeli opowiadania o świecie oraz przemyślenie samego statusu narracji jako narzędzia poznania i krytyki społecznej (Ghosh 2016).

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera kategoria ekonarracji, rozumiana jako zespół praktyk dyskursywnych i artystycznych, w których podejmowane są próby redefinicji relacji między ludźmi a bytami pozaludzkimi i całym ekosystemem. Ekonarracje nie ograniczają się do reprezentowania katastrofy ekologicznej, lecz obejmują także alternatywne sposoby konceptualizowania współistnienia, relacyjności oraz współodpowiedzialności (Heise 2016). Jak wskazuje materialna ekokrytyka, świat przyrody przestaje być jedynie biernym tłem dla ludzkich działań, jawi się zaś jako „materia opowiadająca” (*storied matter*), współtworząca znaczenia i uczestnicząca w procesach kulturotwórczych (Iovino, Oppermann 2014).

Numer tematyczny *Relacji Międzykulturowych* wpisuje się w rozwijający się nurt środowiskowej humanistyki (*environmental humanities*), który łączy refleksję literaturoznawczą, filozoficzną i kulturoznawczą z perspektywą posthumanistyczną (Braidotti 2013; Tsing 2015). Wspólnym mianownikiem prezentowanych tekstów jest przekonanie, że współczesne praktyki narracyjne nie tylko odzwierciedlają rzeczywistość kryzysu ekologicznego, lecz także aktywnie ją współtworzą, wpływając na sposoby jej rozumienia i doświadczania.

Istotnym kontekstem dla zgromadzonych w tomie tekstów pozostaje również krytyka antropocentryzmu, podważająca uprzywilejowaną pozycję człowieka jako centralnego podmiotu poznania i działania (Braidotti 2013; Haraway 2016). W jej ramach ekonarracje mogą być traktowane jako praktyki przekształcania relacji międzygatunkowych oraz tworzenia nowych form wspólnoty, obejmujących zarówno ludzi, jak i byty pozaludzkie. Jednocześnie – jak zauważa Timothy Morton (2013) – współczesne zjawiska ekologiczne, takie jak zmiana klimatu, mają charakter „hiperobiektyw”, wykraczających poza dotychczasową ludzką skalę percepcji i tym samym wymagają nowych form narracyjnych.

W odpowiedzi na tę sytuację coraz wyraźniej zaznacza się przesunięcie od spektakularnych narracji katastroficznych ku bardziej rozproszonym, procesualnym i codziennym formom opowieści, które koncentrują się na relacyjności, uważności i współbyciu (Ghosh 2016). Zjawisko to znajduje odzwierciedlenie w tekstach zgromadzonych w niniejszym numerze, którego struktura została pomyślana jako narracja problemowa: od ram teoretycznych, poprzez reinterpretacje relacji człowiek–natura, aż po studia przypadku.

Numer otwiera artykuł poświęcony założeniom teoretycznym i filozoficznym, w którym Rafał Czekaj proponuje rewizję tradycyjnej estetyki filozoficznej. Autor, rekonstruując proces marginalizacji doświadczenia przyrody w nowożytnej refleksji estetycznej, wskazuje na konieczność przejścia od modelu „obcowania” z naturą do modelu współistnienia, charakterystycznego dla współczesnej estetyki środowiskowej. Ujęcie to przywraca wielozmysłowy i relacyjny wymiar doświadczenia świata naturalnego, podważając jego wcześniejszą instrumentalizację.

Problematykę tę rozwija Marta Anna Raczek-Karcz, która wprowadza kategorię „okolico-zwrotności” jako formy artystycznej odpowiedzi na kryzys ekologiczny. Analizując twórczość Tracy Hill, autorka wskazuje na przesunięcie od działania „w” miejscu ku współdziałaniu „z” miejscem oraz akcentuje znaczenie materialności, rytmu i procesualności przestrzeni. W ten sposób sztuka zostaje ukazana jako opierająca się na zmysłowym doświadczeniu praktyka uważnego „współbycia”.

Druga część numeru skupia się na reinterpretacjach relacji człowiek–natura w perspektywach etycznych, religijnych i posthumanistycznych. Karolina Wierzbicka proponuje odczytanie myśli św. Franciszka z Asyżu jako jednego z fundamentów współczesnej ekologii, przedstawiając ją jako projekt relacyjnej etyki współistnienia ludzi i zwierząt. W tym ujęciu tradycja

chrześcijańska staje się istotnym źródłem refleksji nad odpowiedzialnością człowieka wobec świata pozaludzkiego.

W podobnym, choć zakorzenionym w literaturoznawstwie kierunku podąża artykuł Barbary Weźgowiec, która analizuje twórczość Urszuli Zajączkowskiej w perspektywie humanistyki afirmatywnej i studiów nad roślinami. Proponowana kategoria „literatury światoczułej” pozwala uchwycić strategie narracyjne otwierające język literatury na sprawczość bytów pozaludzkich, a zarazem afirmujące relacyjność jako podstawowy wymiar poznania i doświadczenia.

Z kolei Hubert Gromny wnosi do tomu perspektywę dekolonialną dzięki analizie literatury wietnamskiej po 1989 roku w świetle teorii Sylvii Wynter. Autor ukazuje, że dominujące narracje o relacji człowieka z naturą są częścią globalnych struktur władzy i eksploatacji, a ich przewyżczenie wymaga dekolonizacji wyobraźni oraz rewizji podstawowych kategorii opisu świata.

Trzecia część numeru poświęcona jest ekonarracjom w kulturze współczesnej, ujmowanym poprzez różne media i formy ekspresji. Maria Jakóbczyk analizuje wizualne i narracyjne przedstawienia katastrofy klimatycznej w kinie katastroficznym na przykładzie filmu *Interstellar* i wskazuje na rolę filmu w kształtowaniu społecznej wyobraźni ekologicznej.

Jadwiga Romanowska podejmuje analizę twórczości Bad Bunny'ego. Autorka ukazuje kulturę popularną jako przestrzeń artykułowania ekonarracji splatających kwestie ekologiczne, postkolonialne i tożsamościowe. Ekonarracja zyskuje tu wymiar intersekcjonalny, łączący refleksję nad środowiskiem z problematyką migracji, nierówności społecznych i globalnych.

Milena Krawczyk z kolei kieruje uwagę ku gatunkowi cyberpunku, który interpretuje jako dystopijną formę refleksji nad przyszłością relacji człowieka, technologii i środowiska. Analiza świata gry *Cyberpunk 2077* pozwala odczytać ten nurt jako współczesną formę przestrogi przed konsekwencjami kapitałocenu i antropocenu.

Część tę zamyka tekst Magdaleny Długosz poświęcony I edycji Klima Biennale w Wiedniu, analizowanemu w perspektywie fitofeminizmu. Autorka ujmuje festiwal jako przestrzeń artystycznej refleksji nad kryzysem klimatycznym oraz platformę rozwijania alternatywnych modeli relacyjności między ludźmi, szczególnie kobietami, a światem roślin.

Varia poszerzają zakres numeru o formy eseistyczne i krytyczne. Esej Karoliny Golemo dotyczący festiwalu muzycznego HIM DUB w Portugalii ukazuje napięcia między ekologicznymi narracjami a ich praktyczną realizacją,

odślaniając ambiwalentny charakter współczesnych form eko-zaangażowania w przestrzeni festiwalowej. Glossa Karoliny Golemo i Elżbiety Wiącek poświęcona jest artywizmowi i ekologicznej reinterpretacji architektury, natomiast recenzja Valerii Rakevich analizuje powieść Susanny Kwan jako przykład narracji, która rezygnuje ze „spektakularyzacji” katastrofy na rzecz uważnego opisu doświadczenia życia w jej obrębie.

Prezentowane w niniejszym tomie teksty ukazują zatem narrację jako złożone pole praktyk interpretacyjnych i artystycznych, w którym łączą się kwestie ekologiczne, społeczne, polityczne i estetyczne. Jednocześnie potwierdzają, że narracje nie są jedynie narzędziem opisu świata, lecz także formą działania – sposobem jego współtworzenia i przekształcania (Haraway 2016). W tym sensie ekonarracje jawią się jako istotne narzędzie krytycznej refleksji nad współczesnością oraz jako przestrzeń formułowania alternatywnych modeli przyszłości. Zapraszamy do wspólnych przemyśleń.

BIBLIOGRAFIA

- Braidotti, R. 2013. *The posthuman*, Cambridge: Polity Press.
- Ghosh, A. 2016. *The great derangement: Climate change and the unthinkable*, Chicago: University of Chicago Press.
- Haraway, D. J. 2016. *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*, Durham: Duke University Press.
- Heise, U. K. 2016. *Imagining extinction: The cultural meanings of endangered species*, Chicago: University of Chicago Press.
- Iovino, S., Oppermann, S. 2014. *Material ecocriticism*, Bloomington: Indiana University Press.
- Morton, T. 2013. *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tsing, A. L. 2015. *The mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*, Princeton–Oxford: Princeton University Press.